

*Н. Кунанець, к. іст. н., заступник директора
Науково-технічної бібліотеки
Національного університету «Львівська політехніка»*

ФОРМУВАННЯ ФОНДІВ НАУКОВИХ КНИГОЗБІРЕНЬ ЛЬВОВА ШЛЯХОМ КНИГООБМІНУ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У журналі «Бібліотечна планета» № 3 (49) за 2010 р. йшлося про добродійність як важливий фактор розвитку інформаційних ресурсів львівських бібліотек на зламі ХІХ–ХХ сторіч [28]. Іншим важливим та дієвим джерелом формування бібліотечних фондів був книгообмін. Пристосовуючись до соціально-економічних умов, бібліотеки мусили шукати альтернативних джерел комплектування, змінювати пріоритети при їхньому виборі, вимушено віддаючи перевагу дарам та книгообміну. Щоб не опинитися в умовах інформаційного вакууму, книгозбірні налагоджували широкі міжбібліотечні зв'язки. А для гарантованого отримання наукових видань закордонних установ було необхідно формувати стабільне і доволі широке коло партнерів та своєчасно виконувати перед ними свої зобов'язання. Такий книгообмін був вагомим джерелом комплектування фондів, враховуючи високу вартість видань, що виходили за кордоном. Обмін між бібліотеками здійснювався не лише новими виданнями, але й стародруками.

У книгозбірні Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) та Головної бібліотеці Товариства «Просвіта» було створено обмінні фонди, основу яких склали значний масив дублетів [1, од. зб. 169] та досить велика кількість маловикористовуваних і непрофільних видань, відібраних із основного фонду.

Книгообмін, налагоджений бібліотекою НТШ, був надзвичайно інтенсивним. Завдяки цьому її фонди збагатились українознавчою, а також численною спеціальною літературою з різних галузей науки, в т. ч. картографічними матеріалами. В 1895 р. встановленню книгообмінних зв'язків сприяли М. Грушевський, І. Франко, Ф. Вовк та А. Кримський, звертаючись листовно та особисто до наукових інституцій світу [2] і пропонуючи їм співпрацю. «Хроніка НТШ» регулярно друкувала список інституцій, з якими було встановлено обмінні зв'язки, серед них російська та європейські академії наук, російські університети, українські інституції за кордоном, музеї, університетські бібліотеки, а також видавництва, редакції, друкарні, консисторії, релігійні й громадські організації, урядові заклади [3, од. зб. 140–175, 878–990].

Поступово обмін став одним із головних джерел поповнення фондів бібліотеки НТШ. Уже в 1900 р. таке співробітництво було налагоджено з 168 науковими установами [4]. У 1904 р. товариство вело обмін виданнями з 317 партнерами, серед яких 105 наукових товариств, 16 академій наук, 18 університетів [5]; у 1913 році – з 236 інституціями, з них 20 знаходились у Галичині, 18 – у Наддніпрянській

Україні, 2 – у Закарпатті та Буковині, решта – за кордоном [6, с. 22].

Після створення в 20-х роках ХХ ст. «Міжнародного бюро виміни», до якого ввійшла бібліотека НТШ, значно збільшились обсяги отриманих видань. У 1920 р. кількість партнерів складала 27 установ, у 1922 році вона зросла до 129, з яких 9 – з Галичини, 1 – з Радянської України, 1 – із Закарпаття і Буковини, 118 – закордонних [7]. У 1923 р. книгообмін здійснювався з 174 установами, із них із Галичини – 15, із Радянської України – 5, Закарпаття та Буковини – 1, із-за кордону – 153. У 1924 р. бібліотека підтримувала зв'язки зі 124 партнерами, у 1926–1929 рр. – із 260-ма, з них 27 було з Галичини, 47 – із Радянської України, 2 – з Закарпаття і Буковини, 184 – закордонних [6, с. 23]. 1935 р. книгообмін здійснювався з 206 партнерами.

Активною була співпраця з Книжковою палатою у Харкові, яка з 1922 р., відповідно до постанови Народного комісаріату освіти УСРР, надсилала бібліотеці НТШ по одному примірнику всіх українських видань, що виходили друком на території УСРР. Бібліотека, у свою чергу, зобов'язувалася надсилати українські видання, які виходили на західноукраїнських землях, в Європі й Америці. Спочатку обміну перешкождали польська та радянська цензурні установи і лише з 1928 р. вдалося подолати бюрократичні перепони [9, с. 12–13]. У 1929 р. з Книжкової палати України було отримано 6 924 прим. документів. Та все ж бібліотеці НТШ не вдалося одержати всіх бажаних видань Радянської України [9, с. 13].

Фонд продовжуваних видань та часописів багатьох університетів (Київського, Петербурзького), численних комісій, історичних товариств формувався завдяки обміну з науковими інституціями-видавцями. На сторінках «Хроніки НТШ» систематично вміщувалися списки отриманих бібліотекою видань, у т. ч. продовжуваних.

Шляхом обміну бібліотеці НТШ вдалося одержати низку цінних друків ХVІІ–ХVІІІ ст., серед яких «Анфологон» (К., 1619), «Євангеліє Учительне» (К., 1637), «Апостол» (Л., 1639), «Требник» Арсенія Желіборського (1645), «Служебник» (Л., 1691), «Служебник» (Унів, 1739), «Мартиролог» (Л., 1793) та багато інших.

Бібліотеці Народного дому лише з 1893 р. вдалося налагодити співробітництво зі слов'янськими культурними центрами, серед яких: «Имп. Академия в Петербурге, Чешская Академия им. Франца Иосифа в Праге, Южнославянская академия в Загребе, Варшавский университет та Киевский университет

ты Хорвато-славяно-Далмаческий Земской Архив, Коллегия Павла Галлагана в Киеве, Историко-Филологический Институт, Институт князя Безборотько в Нежине, Музей королевства Ческого в Праге, а також Narodopisna spolecnost ceskoslovenska i narodopisno museum ceskoslovenske» [10, с. 14–15].

Для розширення кола партнерів у 1927 р. у наукові установи було розіслано списки запропонованих для обміну видань із пропозицією налагодження співпраці [11]. Це дало вагомі результати: 96 зарубіжних інституцій (із них 52 польські, 17 австрійських, 15 радянських, 6 англійських, 2 болгарські, 3 німецькі, 1 фінська) розпочали надсилати до цієї бібліотеки свої видання [11]. Завдяки обміну в 1932 р. фонд книгозбірні зріс на 651 примірник видань, у 1933 р. – на 1 420 прим., у 1934 р. – на 828 прим. [12]. Та через обмеженість видавничої діяльності Народного дому, невелику дублетність фонду дієвість цього джерела слабшала [13].

У фонді бібліотеки Ставропігійського інституту також була певна кількість видань, що надійшли сюди шляхом обміну з книгозбірнями інших братств завдяки накопиченню в її фондах дублетів книг, отриманих із різних джерел. Братство мало змогу обмінювати книги чи старі рукописи з інституціями міст і сіл Галичини, а також закордонними. Це дало можливість, як вважав І. Кривецький, сформувати фонд, в якому були представлені видання майже всіх східноєвропейських друкарень [14].

Для бібліотеки Національного закладу ім. Оссолінських книгообмін також був одним із основних джерел комплектування фондів [16, од. зб. 78]. Оскільки, як і в інших наукових книгозбірнях Галичини, у фонді бібліотеки Оссолінеуму було багато дублетних видань [1, од. зб. 56], у 1916–1918 рр. вони були виокремлені. Їхня кількість склала понад 30 000 прим. Роботу з цими друками директор бібліотеки Людвіг Бернацький вважав справою великої ваги та сприяв укладанню на цей масив «Каталогу дублетів», який виходив друком додатком до «Prewodnika Bibliograficznego» [1, од. зб. 335] і слугував для інформування партнерів з обміну щодо цих видань. Постійними партнерами цієї бібліотеки з книгообміну були 15 інституцій у Польщі та 112 закордонних установ [17, од. зб. 62]. Лише у 1925 р. 95 інституціям було надіслано 1 044 видання, а отримано від них 258 книг і 79 назв періодичних видань у 1 708 прим. та зошитах. Дієвості книгообміну сприяло видання закладом «Prewodnika Bibliograficznego». За його примірники вимінювалися часописи інших установ. У період з вересня 1926 року по березень 1928 року вийшло друком і розіслано партнерам по обміну 17 зошитів (номерів) додатку, які містили 1 286 позицій бібліографічних записів книг, що зберігалися в бібліотеці в декількох примірниках.

Книгообмінним зв'язкам бібліотеки Природознавчого музею з 1844 р. всіляко сприяв його керівник В. Дідушицький, використовуючи для цього свої зв'язки в науковому світі. Безперечно, визнання музею колективним членом 10 товариств, а В. Дідушицько-

го – 29 наукових організацій, допомогло значному розширенню кола партнерів із книгообміну, серед яких було багато відомих польських і австрійських бібліофілів [18, спр. 23], велика кількість наукових установ, університетів, товариств [18, спр. 27] Польщі та інших країн [18, спр. 23]. Зокрема, в 1928 р. бібліотека підтримувала зв'язки з 44 партнерами, в 1929 р. – із 53-ма, а в 1937 р. їхня кількість зменшилася до 27 партнерів [18, спр. 30].

До фондів бібліотеки Національного музею ім. А. Шептицького шляхом обміну також надійшло багато цінних видань. Серед тих, з ким підтримувалися активні зв'язки, були наукові установи, бібліотеки Радянського Союзу, насамперед, Всесоюзне товариство культурних зв'язків із закордоном у Москві, Бюро для пересилання книг, Всеросійська академія наук у Ленінграді, видавництво Всеукраїнської АН УРСР у Києві, відомі радянські й болгарські вчені [19].

Бібліотеку Львівського університету на початку ХХ ст. зв'язували книгообмінні контакти з багатьма інституціями світу, однак через події Першої світової війни вони були втрачені, що спричинило появу лакун у фонді продовжуваних видань провідних наукових центрів Європи. У післявоєнний період співпрацю в цьому напрямі було поступово відновлено, що дало можливість отримати значну кількість видань наукових організацій Америки, Центральної та Західної Європи та заповнити лакуни [1]. Всього вдалося налагодити книгообмінні контакти зі 340 інституціями.

Значному збагаченню фонду бібліотеки Львівської політехніки технічною літературою сприяло встановлення контактів із закордонними видавництвами.

Бібліотека Архіву давніх актів обмінювалася виданнями в основному із львівськими установами, пропонуючи на обмін видання, що були в її фонді в декількох примірниках.

Деяко менше це джерело використовувалося в бібліотеках товариств. Проте книгозбірнею Богословського наукового товариства було досить добре налагоджено обмін із видавництвами та бібліотеками завдяки виданню часопису – «Богословія». В 1938 р. партнерами з книгообміну цього товариства були 16 українських, 11 польських та 30 закордонних видавництв богословської літератури [20, с. 30–32]. Накопичення значної кількості продовжуваних видань стало базою для створення читальні наукових богословських часописів, що вже з самого початку діяльності товариства належала до найкращих у Львові [29]. Підтвердженням широких обмінних зв'язків може служити наявність часопису «Богословія» у багатьох бібліотеках Західної Європи [21, с. 29]. Є відомості, що Богословське товариство зверталось до бібліотеки Народного дому з пропозицією щодо партнерства в питанні книгообміну. У відповідь на це звернення було делеговано одного з членів Народного дому, щоб визначити «які саме твори чи журнали найбільш потрібні товариству» [22, спр. 781, арк. 50]. Але результати такого відвідування залишилися невідомими.

Шляхом книгообміну бібліотека Українського лікарського товариства час від часу отримувала книги з Харкова. Бібліотека Польського політехнічного товариства обмінювалася виданнями з аналогічними фаховими спілками.

Бібліотеки студентських товариств також намагалися налагоджувати книгообмінні зв'язки з установами та товариствами, але вони були не такими інтенсивними. Так, на прохання товариства «Основа» виділ «Академічної громади» передавав по 1 примірнику дублетів книг, а також по одному примірнику книг із магазину товариства [23, спр. 3, арк. 68]. Підтримувалися «книжкові» зв'язки з буковинськими студентами.

Із педагогічних книгозбірень лише бібліотека товариства «Взаємна поміч українського учительства» активно співпрацювала з іншими бібліотеками з метою «взаємного обміну книжок і т. п.». Центральна педагогічна бібліотека цього товариства налагоджувала обмінні зв'язки завдяки популярності видань спілки [24, ч. 13, с. 215–217; ч. 19, с. 346–347; ч. 20, с. 347], а його Педагогічно-наукова комісія вважала своїм обов'язком здійснювати книгообмін із «краєвими та закордонними редакціями, інституціями, авторами» [24, ч. 19, с. 347], наголошуючи, що видання мали б надходити в двох примірниках. Але, незважаючи на всі зусилля, шляхом обміну надходила невелика кількість друків, зокрема, у 1927 р. надійшло тільки 4 книги. Фонди бібліотек-філіалів комплектувалися у такий же спосіб, що й головна бібліотека.

Педагогічна бібліотека товариства «Просвіта» отримувала за обміном періодичні видання українською та іншими мовами.

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що партнерські відносини та книгообмін між науковими бібліотеками інституцій м. Львова з різними вітчизняними та закордонними закладами, установами відіграли велику роль у формуванні фондів цих книгозбірень, дозволяли отримувати нову, актуальну літературу.

Список використаних джерел

1. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 1, оп. 2.
2. Франко А. Науково-організаційна діяльність І. Франка в НТШ / А. Франко // Українське літературознавство. – Л., 1993. – Вип. 58. – С. 126.
3. Центральний державний історичний архів (ЦДА) України у Львові. – Ф. 348, оп. 1, спр. 6407, 98 арк.
4. Дорошенко В. Бібліотека НТШ у Львові / В. Дорошенко // Записки НТШ. – Л., 1961. – Т. 171. – С. 14.
5. ЦДА України у Львові. – Ф. 348, оп. 1, од. зб. 175, арк. 2.
6. Купчинський О. Дещо про форми та напрями наукової і науково-видавничої діяльності Наукового товариства ім. Шевченка. 1892–1940 роки: Міжнародний аспект / Олег Купчинський // З історії Наукового товариства імені Шевченка : зб. доп. і повідомл. наук. сесій і конференцій НТШ у Львові. – Л., 1998 – С. 16–23.
7. Хроніка НТШ. – 1922. – Ч. 65/66. – С. 77.
8. Купчинський О. Зв'язки наукового товариства ім. Т. Шевченка із зарубіжними науковими установами й центрами (форма співпраці) / Олег Купчинський // Т. Шевченко і українська національна культура : матеріали наук. симпозиуму – Л., 1990 – С. 127.
9. Хроніка НТШ. – 1930. – Вип. 1/2, ч. 69–70. – С. 12–13.
10. Бібліотека «Народного Дома» // Отчет о деятельности Управления Совета русского народного Института «Народного дома во Львове». – Л., 1902. – С. 14–15
11. ЦДА України у Львові. – Ф. 309, оп. 1, спр. 775, арк. 7.
12. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів – Ф. 9, од. зб. 2083, 15 арк.
13. ЦДА України у Львові. – Ф. 309, оп. 1, спр. 774, арк. 82.
14. Кривецький І. Каталог бібліотеки львівської Ставропігії 1619 р. / І. Кривецький // Укр. кн. – 1937. – Ч. 7–8. – С. 162.
15. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 1, оп. 2.
16. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів – Ф. 54, од. зб. 78. – 14 папок.
17. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів – Ф. 54, од. зб. 62. – 1371 арк.
18. Наукова бібліотека Державного природознавчого музею, фонд рукописів. – Ф. 1, оп. 1.
19. Свенціцький І. Бібліотека національного музею у Львові / Іляріон Свенціцький // Книгарь. – Київ, 1918. – № 6. – С. 123.
20. Богословське наукове товариство у Львові в першім десятилітті свого існування (1923–1933) / опрацювали: о. д-р Лев Глинка та д-р К. Чехович. – Л., 1934.
21. Нарис історії Українського богословського наукового товариства : в 45-ліття заснування // Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / В. Янів ; з передм. Н. Полянської-Василенко. – Мюнхен, 1970.
22. ЦДА України у Львові. – Ф. 309, оп. 1.
23. ДАЛО. – Ф. 296, оп. 1.
24. Учителське слово. – 1914.
25. Tyszkowski K. Zakład Narodowy imeni Ossolin-skich / Tyszkowski K., Gębarowicz M. // Publiczne biblioteki lwowskie: zarys dziejow / pod redakcja L. Bernackiego. – Lwow, 1926. – S. 15.
26. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 54, од. зб. 56. – 261 арк.
27. Dublety Ossolineum i innych lwowskich bibliotek // Maresz B. Ze Lwowa do Katowic: Przedwojenne księgosbiory lwowskie i kresowe w Bibliotece Śląskiej / Barbara Maresz. – Katowice, 2002. – S. 23–34.
28. Кунанець Н. Благодійні джерела формування фондів наукових книгозбірень м. Львова в кінці XIX – на початку XX ст. / Н. Кунанець // Бібл. планета. – 2010. – № 3. – С. 12–15.
29. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статути / Й. Сліпий. – Л., 1924. – С. 9.